

DIVINE PROVIDENCE vs. NATURAL ORDER-Rambam, Ramban

1. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה עמוד ב

תנו רבנן: ואספת דגנך, - מה תלמוד לומר - לפי שנאמר: ולא ימוש ספר התורה הזה מפידך, יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר: ואספת דגנך - הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל; רבי שמעון בן יוחי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורע בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר: זועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר: חואספת דגנך; ולא עוד, אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן, שנאמר: ועבדת את אויבך וגו'. אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי - ולא עלתה בידן. אמר רבא לרבנן: במטותא מינייכו, ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי, כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולא שתא. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי: בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים, דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי - זו וזו נתקיימה בידן, דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי - זו וזו לא נתקיימה בידן.

2. משנה מסכת פסחים פרק ד

משנה ט

[*] ששה דברים עשה חזקיה המלך על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו גירר עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו כיתת נחש הנחשת והודו לו **גנו ספר רפואות והודו לו** על שלשה לא הודו לו קיצץ דלתות של היכל ושיגרן למלך אשור ולא הודו לו סתם מי גיחון העליון ולא הודו לו עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו:

3. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת פסחים פרק ד

ספר רפואות, היה ספר שהיה בו סדר רפואות במה שאין מן הדין להתרפות בו, כגון מה שמדמין בעלי "הטלסמאת" שאם עושין "טלסם" בסדר מסוים מועיל לחולי פלוני וכיוצא בזה מדברים האסורים, ומחברו לא חברו אלא על דרך הלימוד בטבעי המציאות לא כדי להשתמש במשהו ממה שנכלל בו, וזה מותר כמו שיתבאר לך שדברים שהזהיר ה' מלעשותם מותר ללמדם ולדעת אותם, כי ה' אמר לא תלמד לעשות ובא בקבלה אבל אתה למד להבין ולהורות. וכאשר קלקלו בני אדם ונתרפאו בו גנזו. ואפשר שהיה ספר שיש בו הרכבת סמים המזיקין כגון סם פלוני מרכיבין אותו כך, ומשקין אותו כך, וגורם למחלה זו וזו, ורפואתו בכך וכך, שכשיראה הרופא אותם המחלות ידע שסם פלוני השקוהו ונותן לו דברים נגדיים שיצילוהו, וכאשר קלקלו בני אדם והיו הורגין בו גנזו. ולא הארכתי לדבר בענין זה אלא מפני ששמעתי וגם פירשו לי ששלמה חבר ספר רפואות שאם חלה אדם באיזו מחלה שהיא פנה אליו ועשה כמו שהוא אומר ומתרפא, וראה חזקיה שלא היו בני אדם בוטחים בה' במחלותיהם אלא על ספר הרפואות, עמד וגנזו. ומלבד אפסות דבר זה ומה שיש בו מן ההזיות, הנה ייחסו לחזקיה ולסיעתו שהודו לו סכלות שאין ליחס דוגמתה אלא לגרועים שבהמון. ולפי דמיונם המשובש והמטופש אם רעב אדם ופנה אל הלחם ואכלו שמתרפא מאותו הצער הגדול בלי ספק, האם נאמר שהסיר בטחונו מה', והוי שוטים יאמר להם, כי כמו שאני מודה לה' בעת האוכל שהמציא לי דבר להסיר רעבוני ולהחיותני ולקיימני, כך נודה לו על שהמציא רפואה המרפאה את מחלתי כששתמש בה. ולא הייתי צריך לסתור פירוש זה הגרוע לולי פרסומו

ספר רפואות – There was a book that had in it the order of remedies of what is not according to the law (i.e., talismans) to be treated with it, such as what those practitioners of talismans (i.e., charms and incantations) imagine, that if they make a talisman in a certain fashion, it is beneficial to a certain sick individual and things similar to this from those things that are forbidden, but from his friend he did not attach/fasten it other than through learning in the

substance/nature of reality not in order to use something from what is included in it, and this is permitted like it will be explained to you, that things that God warned from doing them, it is permitted to learn/study them and to know them, for God stated you shall not learn to do them (Deuteronomy 18:9: “[When you enter the land that the LORD your God is giving you,] you shall not learn to imitate/לעשות [the abhorrent practices of these nations]”) and through out accepted tradition it comes, but you may study to understand and to teach (see Tractate Sanhedrin 68a) and when people became corrupted and became cured through it, he (i.e., Hezekiah) hid it. And it is possible that there was a book that has in it the inoculation/vaccination of drugs that cause damage such as a certain drug that they inoculate him as such and have him drink as such and which causes this or that illness, and its healing is through this and that, that when the physician who sees these illnesses knew that they administer to him to drink a certain drink and give him contradictory/contrary things that it will save him, but when people became corrupted and they will kill with it, he (i.e., Hezekiah) hid it. But I have not prolonged to speak on this matter, but rather because I heard and also it was explained to me that [King] Solomon composed a book of healing (this is brought by Nachmanides in his Introduction to the Commentary on the Torah) – that if a person became ill with whichever illness that he turned to him and he (i.e., the infirm individual) did like he says he is healed, and Hezekiah saw that the people did not trust in God (see Rashi’s commentary to Tractate Sanhedrin 56a, s.v. "וגנז") in their illness but rather on this book of remedies, he stood up and hid it. And besides the futility/insignificance of this matter and what it has from the delusions/superstitions, here they attributed to Hezekiah and to his adherents that they agreed on the foolishness of this that one cannot attribute its example other than to the worst of the crowd. And according to their confused and stupid imagination, if a person is hungry and turns to the bread and eats it that it will cure him from that great pain without any doubt, shall we say that he has removed his trust from God, and he would say to them that they are fools, for just as I give thanks to God at the time that I eat that He (i.e., God) furnished/provided me to remove my hunger and to keep me alive and preserve me, so too, we should thank Him that He furnished a medicine that cures my illness, and I would not have to contradict this terrible explanation were it not for its popularity.

4. תלמוד בבלי מסכת ביצה דף טז עמוד א

כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים, חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב, והוצאת בניו לתלמוד תורה. שאם פחת - פוחתין לו, ואם הוסיף - מוסיפין לו. אמר רבי אבהו: מאי קראה - אתקעו בחדש שופר (בכסא) + מסורת הש"ס: בכסה+ ליום חגנו, איזהו חג שהחדש מתכסה בו - הוי אומר זה ראש השנה, וכתוב בכי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. מאי משמע דהאי חק לישנא דמזוני הוא - דכתיב גואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה. מר זוטרא אמר מהכא: דהטריפני לחם חקי. תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן, כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה אומר: זו לשבת. מצא אחרת נאה הימנה - מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו לשם שמים. שנאמר ה' יום יום. תניא גמי הכי: בית שמאי אומרים: מחד שביך לשבתך, ובית הלל אומרים: ברוך ה' יום יום.

MOREH NEVUCHIM Part 3, Chapter 18

5. ואחר מה שהקדמתיו מהיות ההשגחה מיוחדת במין האדם לבדו משאר מיני בעלי החיים, אומר: כי כבר נודע שאין חוץ לשכל מין נמצא, אבל המין ושאר הכלליות – דברים שכלים כמו שידעת, וכל נמצא חוץ לשכל אמנם הוא איש או אישים. וקִשְׁיָנֶדֶע זה יהיה נודע גם כן שהשפע האלהי הנמצא מדובק במין האדם – רצוני לומר: השכל האנושי – אמנם הוא מה שנמצא מן השכלים האישיים, והוא מה ששפע על ראובן ושמעון ולוי ויהודה.

HAVING shown in the preceding chapter that of all living beings mankind alone is directly under the control of Divine Providence, I will now add the following remarks: It is an established fact that species have no existence except in our own minds. Species and other classes are merely ideas formed in our minds, whilst everything in real existence is an individual object, or an aggregate of individual objects. This being granted, it must further be admitted that the result of the existing Divine influence, that reaches mankind through the human intellect, is identical with individual intellects really in existence, with which, e.g., Zeid, Amr, Kaled and Bekr, are endowed.

ואחר שהוא כן, יתחייב, לפי מה שזכרתיו בפרק הקודם, כי אי זה איש מאישי בני אדם שהשיג מן השפע ההוא חלק יותר גדול, כפי הכנת החומר שלו וכפי הִתְלַמְּדוֹ, תהיה ההשגחה עליו יותר בהכרח אם ההשגחה נמשכת אחר השכל כמו שזכרתי; ולא תהיה, אם כן, ההשגחה האלהית בבני אדם כולם בשוה, אבל יהיה יתרון ההשגחה עליהם כיתרון שלמותם האנושי זה על זה. ולפי זה העיון יתחייב בהכרח שתהיה השגחתו ית' בנביאים עצומה מאד ולפי מדרגותם בנבואה, ותהיה השגחתו בחסידים ובטובים כפי חסידותם וישרונם – אחר שהשיעור ההוא משפע השכל האלהי הוא אשר שם דבר בפי הנביאים, והוא אשר ישר מעשי הטובים והשלים חכמות החסידים במה שידעו. ואמנם, הסכלים הממרים, כפי מה שחסרו מן השפע ההוא, היה ענינם נבזה, וסודרו בסדר שאר אישי מיני בעלי החיים "נמשל כבהמות נדמו"; ומפני זה היה קל להרגם, אבל צווה בו לתועלת. וזה הענין הוא פינה מפינות התורה ועליו בנינה – רצוני לומר: על שההשגחה באיש איש מבני אדם כפי מה שהוא.

Hence it follows, in accordance with what I have mentioned in the preceding chapter, that the greater the share is which a person has obtained of this Divine influence, on account of both his physical predisposition and his training, the greater must also be the effect of Divine Providence upon him, for the action of Divine Providence is proportional to the endowment of intellect, as has been mentioned above. The relation of Divine Providence is therefore not the same to all men; the greater the human perfection a person has attained, the greater the benefit he derives from Divine Providence. This benefit is very great in the case of prophets, and varies according to the degree of their prophetic faculty: as it varies in the case of pious and good men according to their piety and uprightness. For it is the intensity of the Divine intellectual influence that has inspired the prophets, guided the good in their actions, and perfected the wisdom of the pious. In the same proportion as ignorant and disobedient persons are deficient in that Divine influence, their condition is inferior, and their rank equal to that of irrational beings: and they are "like unto the beasts" (Ps. 49:21). For this reason it was not only considered a light thing to slay them, but it was even directly commanded for the benefit of mankind. This belief that God provides for every

individual human being in accordance with his merits is one of the fundamental principles on which the Law is founded.

הסתכל איך סיפר על ההשגחה בפרטי עניני ה'אבות' בעסקיהם ובשימושיהם עד מקניהם וקנינים ומה שיעדם האלוה מחבר ההשגחה עליהם לאברהם נאמר: "אנוכי מגן לך", ונאמר ליצחק "ואהיה עמך ואברכך", ונאמר ליעקב "והנה אנוכי עמך ושמתוך בכל אשר תלך", ונאמר לאדון הנביאים: "כי אהיה עמך", ונאמר ליהושע "כאשר הייתי עם משה אהיה עמך" – וזה כולו מבאור ההשגחה עליהם כפי שלמותם. ונאמר בהשגחה על החשובים החסידים ועזיבת הסכלים: "רגלי חסידיו ישמור ורשעים בחושך ידמו כי לא בכח יגבר איש" – יאמר כשישלם קצת אישי המין מן המכות הוהמקרים ונפול קצתם בהם אינו לפי כוחותם הגופיים והכנותיהם הטבעיות – הוא אמרו: 'לא בכח יגבר איש' – אבל הוא לפי השלמות והחסרון – רצוני לומר: קרבם אל האלוה או רחקם ממנו; – ומפני זה הקרובים אליו – בתכלית השמירה ורגלי חסידיו ישמור, והרחוקים ממנו מוכנים למה שיקרה שימצאם, ואין שם מה שישמרם ממה שיתחדש, כהולך בחושך שאין ספק שיכשל. ונאמר בהשגחה על החסידים גם כן: "שומר כל עצמותיו וגו'", "עיני יי אל צדיקים וגו'", "יקראני ואענהו וגו'", והפסוקים אשר באו בזה הענין רבו מלספור – רצוני לומר: בהשגחה על בני אדם כפי שיעור שלמותם וחסידותם. וכבר זכרו הפילוסופים גם כן זה הענין. אמר אבונצר בפתיחת פרושו לספר ניקומכוס לאריסטו, זה לשונו: ואמנם מי שיש להם יכולת להעתיק נפשותיהם ממדה אל מדה, הם אשר אמר אפלטון בהם שהשגחת האלוה עליהם יותר.

Consider how the action of Divine Providence is described in reference to every incident in the lives of the patriarchs, to their occupations, and even to their passions, and how God promised to direct His attention to them. Thus God said to Abraham, "I am thy shield" (Gen. 15:1); to Isaac, "I will be with thee, and I will bless thee" (ibid. 26:3); to Jacob, "I am with thee, and will keep thee" (ibid. 28:15); to [Moses] the chief of the Prophets, "Certainly I will be with thee, and this shall be a token unto thee" (Exod. 3:12); to Joshua, "As I was with Moses, so I shall be with thee" (Josh. 1:5). It is clear that in all these cases the action of Providence has been proportional to man's perfection. The following verse describes how Providence protects good and pious men, and abandons fools; "He Will keep the feet of his saints, and the wicked shall be silent in darkness; for by strength shall no man prevail" (1 Sam. 2:9). When we see that some men escape plagues and mishaps, whilst others perish by them, we must not attribute this to a difference in the properties of their bodies, or in their physical constitution, "for by strength shall no man prevail"; but it must be attributed to their different degrees of perfection, some approaching God, whilst others moving away from Him. Those who approach Him are best protected, and "He will keep the feet of his saints"; but those who keep far away from Him are left exposed to what may befall them; there is nothing that could protect them from what might happen; they are like those who walk in darkness, and are certain to stumble. The protection of the pious by Providence is also expressed in the following passages:—"He keepeth all his bones," etc. (Ps. 34:21); "The eyes of the Lord are upon the righteous" (ibid. ver. 16); "He shall call upon me and I shall answer him" (ibid. ver. 15). There are in Scripture many more passages expressing the principle that men enjoy Divine protection in proportion to their perfection and piety. The philosophers have likewise discussed this subject. Abu-nasr, in the Introduction to his Commentary on

Aristotle's *Nicomachean Ethics*, says as follows:—Those who possess the faculty of raising their souls from virtue to virtue obtain, according to Plato, Divine protection to a higher degree.

ועתה הסתכל, איך הוציאנו זה המין מן הבחינה לידיעת אמיתת מה שהביאוהו הנביאים כולם – ועליהם השלום! – מן ההשגחה האישית המיוחדת באיש איש כפי שלמותו, ואיך זה מחויב מצד העיון כשתהיה ההשגחה נמשכת אחר השכל, כמו שזכרנו. ולא יתכן שנאמר שההשגחה – מינית, לא אישית. כמו שהתפרסם מקצת דעות הפילוסופים, אחר שאין שם נמצא חוץ לשכל בלתי האישים ובאלה האישים נדבק השכל האלהי – אם כן, ההשגחה אמנם היא באישים האלה.

Now consider how by this method of reasoning we have arrived at the truth taught by the Prophets, that every person has his individual share of Divine Providence in proportion to his perfection. For philosophical research leads to this conclusion, if we assume, as has been mentioned above, that Divine Providence is in each case proportional to the person's intellectual development. It is wrong to say that Divine Providence extends only to the species, and not to individual beings, as some of the philosophers teach. For only individual beings have real existence, and individual beings are endowed with Divine Intellect; Divine Providence acts, therefore, upon these individual beings.

והסתכל בזה הפרק ההסתכלות הראוי לו וישלמו לך פנות התורה כולם בו ויאותרו לך לדעות עיוניות פילוסופיות, ויסורו ההרחקות, ויתבאר לך צורת ההשגחה איך היא.

Study this chapter as it ought to be studied; you will find in it all the fundamental principles of the Law; you will see that these are in conformity with philosophical speculation, and all difficulties will be removed; you will have a clear idea of Divine Providence.

ואחר מה שזכרנו מדעות בעלי העיון בהשגחה והנהגת האלוה ית' לעולם איך היא – אבאר לך בקצרה גם כן דעת אנשי תורתנו בידיעת האלוה ודברים שיש לי בה.

After having described the various philosophical opinions on Providence, and on the manner how God governs the Universe, I will briefly state the opinion of our co-religionists on the Omniscience of God, and what I have to remark on this subject

6. רמב"ן שמות פרשת בא - בשלח פרק יג

ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון (תהלים עג יא), ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו עזב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה:

ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח יח), להורות על ההשגחה, כי לא עזב אותה למקרים כדעתם. ואמר (שם ט כט) למען תדע כי לה' הארץ, להורות על החידוש, כי הם שלו שבראם מאין ואמר (שם ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. להורות על היכולת, שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים. אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה:

ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ (לעיל יב טו) ובעזיבת הפסח (במדבר ט יג), והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על דינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות, ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב, כמו שאמרו (ברכות כא א) אמת ויציב דאורייתא, ממה שכתוב (דברים טז ג) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, ושנעשה סכה בכל שנה:

וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים. כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו, וגם בנבואה, והאמין בכל פנות התורה, מלבד שהודה שחסד הבורא גדול מאד על עושי רצונו, שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו: ולפיכך אמרו (אבות פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד, שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו, וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו, וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפני בריותיך אנחנו, וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל (ירושלמי תענית פ"ב ה"א) ויקראו אל אלהים בחזקה (יונה ג ח), מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול, חציפא נצח לבישה (עי' ערוך ערך חצף): ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריחנו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר (בראשית יז א, ולעיל ו ב). ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות, כמו שאמר הכתוב (דברים כט כג כד) ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם, שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בעונשם. ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליון ויראו ממך. ועוד אפרש זה בעזרת השם (ויקרא כו יא):

TORAT HASHEM TEMIMA (Kitvei HaRamban). 7

ובאלו אין שינוי מפורסם לרבים כי הם נסים נסתרים ולא ידע אדם כי הצלת פלוני מחולי היתה מפני צדקה שעשה. ומיתת פלוני הבריא היתה מפני אכילת חלב... על כן נתמה מן הרמב"ם ז"ל שהוא מגיע הנסים ומגביר הטבע.

8. רמב"ן ויקרא פרשת בהר - בחקותי פרק כו

והנה הברכות האלה כפי פשוטן, עם היותן רבות כלליות בענין המטר השובע והשלום ופריה ורביה, אינן כמו הברכות שברך כבר בקצרה (שמות כג כה) וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך, כי שם יבטיח במאכל ובמשתה, ושיהיה לברכה עד שלא יארע שום חולי בגופינו, ועל כן יהיו כלי הזרע שלמים ובריאים ונוליד כהוגן ונחיה ימים מלאים, כמו שאמר (שם פסוק כו) לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימך אמלא, וכן אמר תחילה (שם טו כו) כי אני ה' רופאך. והטעם בזה, כי הברכות אע"פ שהם נסים, הם מן הנסים הנסתרים שכל התורה מלאה מהם כאשר פירשתי (בראשית יז א). והם אפילו ליחיד העובד, כי כאשר יהיה האיש החסיד שומר כל מצות ה' אלהיו, ישמרהו האל מן החולי והעקרות והשכול וימלא ימיו בטובה:

אבל אלו הברכות שבפרשה הזאת הן כלליות בעם, והן בהיות כל עמנו כלם צדיקים, ולכך יזכיר תמיד בכאן הארץ, ונתנה הארץ, לבטח בארצכם, שלום בארץ, מן הארץ, לא תעבור בארצכם וכבר בארנו כי כל אלה הברכות כולם נסים, אין בטבע שיבאו הגשמים ויהיה השלום לנו מן האויבים ויבא מורך בלבם לנוס מאה מפני חמשה בעשותנו החוקים והמצוות, ולא שיהיה הכל היפך מפני זרענו השנה השביעית:

ואף על פי שהם נסטים נסתרים, שעולם כמנהגו נוהג עמיהם, אבל הם מתפרסמים מצד היותם תמיד לעולם בכל הארץ. כי אם הצדיק האחד יחיה, ויסיר ה' מחלה מקרב, וימלא ימיו, יקרה גם זה בקצת רשעים. אבל שתהיה ארץ אחת כולה, ועם אחד תמיד, ברדת הגשם בעתו, ושובע, ושלוה, ושלוה, ושלוה, ובריאות, וגבורה, ושברון האויבים, בענין שאין כמוהו בכל העולם, יוודע לכל כי מאת ה' היתה זאת. ועל כן אמר (דברים כח י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך:

והיפך זה יהיה בקללות, בעונשי הארץ שאמר (פסוק יט) ונתתי את שמיכם כברזל, ועונשי החולי כמו שאמר (דברים כח נט) וחלאים רעים ונאמנים, שיקולל המאכל ויחליא, ויתפרסם הנס בהיותו תמיד קיים בכלום. על כן כתוב (שם כט כא) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלואיה, שלא יתמהו באיש ההוא אשר רבצה בו כל האלה (שם פסוק יט), כי כן יהיה פעמים רבים כמנהגו של עולם בכל האומות שיבאו מקרים רעים באיש אחד, רק בארץ ההיא יתמהו וישאלו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת (שם פסוק כג), כי כולם יראו וידעו כי יד ה' עשתה זאת ויאמרו (שם פסוק כד) על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם:

והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים, לא יתנהג ענינם בטבע כלל, לא בגופם, ולא בארצם, לא בכללם, ולא ביחיד מהם, כי יברך השם לחמם ומימם, ויסיר מחלה מקרבם, עד שלא יצטרכו לרופא ולהשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל, כמו שאמר (שמות טו כו) כי אני ה' רופאך. וכן היו הצדיקים עושים בזמן הנבואה, גם כי יקראם עון שיחלו לא ידרשו ברופאים רק בנביאים, כענין חזקיהו בחלותו (מ"ב כ ב ג). ואמר הכתוב (דהי"ב טז יב) גם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים, ואילו היה דבר הרופאים נהוג בהם, מה טעם שיזכיר הרופאים, אין האשם רק בעבור שלא דרש השם. אבל הוא כאשר יאמר אדם, לא אכל פלוני מצה בחג המצות כי אם חמץ:

אבל הדורש השם בנביא לא ידרוש ברופאים. ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם, אחר שהבטיח וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך, והרופאים אין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו: וכך אמרו (ברכות סד א) כל עשרין ותרתין שנין דמלך רבה רב יוסף אפילו אומנא לביתיה לא קרא, והמשל להם (במדב"ר ט ג) תרעא דלא פתיח למצותא פתיח לאסיא. והוא מאמרם (ברכות ס א) שאין דרכם של בני אדם ברפואות אלא שנהגו, אילו לא היה דרכם ברפואות יחלה האדם כפי אשר יהיה עליו עונש חטאו ויתרפא ברצון ה', אבל הם נהגו ברפואות והשם הניחם למקרי הטבעים:

וזה היא כוננתם באמרם (שם) ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרפוא לרפאות, לא אמרו שנתנה רשות לחולה להתרפאות, אלא כיון שחלה החולה ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם שחלקם בחיים, אין לרופא לאסור עצמו מרפואתו, לא מפני חשש שמא ימות בידו, אחרי שהוא בקי במלאכה ההיא, ולא בעבור שיאמר כי השם לבדו הוא רופא כל בשר, שכבר נהגו. ועל כן האנשים הנצים שהכו זה את זה באבן או באגרופ (שמות כא יח) יש על המכה תשלומי הרפואה, כי התורה לא תסמוך דיניה על הנסים, כאשר אמרה (דברים טו יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, מדעתו שכן יהיה. אבל ברצות השם דרכי איש אין לו עסק ברופאים:

9. רמב"ן בראשית פרשת וירא פרק יח

ויתכן שיהיה "ידעתיו", גדלתיו ורוממתיו, בעבור אשר יצוה את בניו אחריו לעשות את הישר לפני, ולכך אשימנו לגוי גדול ועצום שיעבדוני. וכמוהו ידעתך בשם (שמות לג יב), מה אדם ותדעהו (תהלים קמד ג). או יאמר "ידעתיו שיצוה", וכן למען ינוח שורך וחמורך (שמות כג יב), שינוח: והנכון בעיני שהיא ידיעה בו ממש. ירמוז, כי ידיעת השם שהיא השגחתו בעולם השפל, היא לשמור הכללים. וגם בני האדם מונחים בו למקרים עד בא עת פקודתם. אבל בחסידיו ישום אליו לכו לדעת אותו בפרט, להיות שמירתו דבקה בו תמיד, לא תפרד הידיעה והזכירה ממנו כלל

10. איוב פרק לו

(ז) לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא וישיבם לנצח ויגבהו:

רמב"ן - כתבים

והטעם הזה ידוע וברור כי האדם מפני שהוא מכיר את אלוקיו ישגיח עליו וישמור אותו... ומן הטעם הזה ישמור את הצדיקים כי כאשר לבם ועיניהם תמיד עמו כן עיני השם עליהם מראשית השנה ועד אחרית שנה. עד כי החסיד הגמור הדבק באלוקיו תמיד ולא יורד הדבק במחשבתו בו בענין מעניין העולם יהיה נשמר תמיד מכל מקרי הזמן אפילו ההורים בטבע וישתמר מהם בנס יעשה לו תמיד... והרחוק מן הקל במחשבתו ובמעשיו אפילו לא יתחייב מיתה בחטאו אשר חטא יהיה משולח ונעזב למקרים.